

УДК 347.122:(061.2:366.5) (4+73).001.36

Станкова Ірина Михайлівна

здобувач кафедри цивільного права

Національного університету «Одеська юридична академія»

ГРОМАДСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЯК ЕЛЕМЕНТ МЕХАНІЗМУ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Постановка проблеми. Право на свободу асоціацій – один із основних елементів динамічної, плюралістичної та представницької демократії. Воно закріплено в основних міжнародно-правових актах загального і регіонального характеру: ст. 20 Загальної декларації прав людини, ст. 21 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, ст. 11 Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод, ст. 15 і ст. 16 Американської конвенції з прав людини, ст. 5 Декларації прав і обов'язків громадян, груп і громадських організацій на поширення і захист загальних прав людини і основних свобод. У Копенгагенському документі від 1990 р. країни-учасниці ОБСЄ в окремому порядку поклали на себе «зобов'язання «забезпечувати можливість окремим особам здійснювати право на асоціацію, включаючи право створювати, приєднуватися та ефективно приймати участь у діяльності неурядових організацій, які прагнуть заохочувати і захищати права людини і основні свободи» [1].

Значна роль у захисті прав споживачів відводиться інститутам громадянського суспільства. У дефініції громадянського суспільства, наведеної у звіті Координатора проектів ОБСЄ з національних практик по зміцненню довіри між державою та громадянським суспільством від 2011 р., воно розглядається крізь призму соціального простору поза урядовими, бізнес-орієнтованих і сімейних відносин і діяльності, у його рамках люди добровільно приєднуються до різних форм участі в суспільному житті та відповідної діяльності згідно із загальними інтересами, цілями або цінностями [2].

Питання визначення ролі громадських об'єднань у механізмі захисту прав споживачів можна віднести до малодосліджених, що негативно відображається на розвитку правових засобів, за допомогою яких особи можуть захищати свої споживчі права.

Мета статті полягає у дослідженні статусу громадських організацій у площині функціонування механізму захисту прав споживачів у зарубіжних країнах.

Стан дослідження теми. Незважаючи на висвітлення різних проблем функціонування громадських об'єднань у роботах представників різних галузей юридичної науки, таких, як: В. Борденюк, В. Борисова, С. Іщук, М. Ковалів, В. Кочин, О. Літвіна, О. Печений, І. Спасибо-Фатєєва, Н. Філатова, Г. Чорна та ін., майже не розроблено залишається проблематика правового статусу громадських об'єднань як суб'єктів цивільного права та їх значення у захисті прав споживачів.

Виклад основного матеріалу. Дослідники виокремлюються три основні моделі організації захисту прав споживачів залежно від домінування в системі захисту прав споживачів таких суб'єктів впливу, як органи державної влади, органи місцевого самоврядування, та громадські організації на модель з державним домінуванням, модель з муніципальним домінуванням та модель з домінуванням громадських та інших організацій. Україна відноситься до першої моделі [3, с. 18]. Прикладом ефективного функціонування третьої моделі можуть слугувати Сполучені Штати Америки, деякі країни Західної Європи.

Сполучені Штати Америки. Перша країна, у якій у 1899 р. було засновано недержавну організацію із захисту прав споживачів – Національну лігу споживачів (NCL) – це США. Понад 100 років Національна ліга споживачів дотримувалася основоположних принципів діяльності: «Умови праці, які ми приймаємо для наших співгромадян, повинні відображатися нашими покупками і що споживачі повинні вимагати безпеки і надійності від товарів і послуг, які вони купують» [4]. Сьогодні Національна ліга споживачів США зосереджена на чотирьох

ключових пріоритетних сферах: шахрайстві, дитячій праці, Life Smarts та реформі охорони здоров'я, продовжуючи при цьому просувати ряд додаткових спільних заходів щодо захисту для споживачів і працівників. Ця інституція відіграє важливу роль в об'єднанні споживчих і трудових груп з питань, що становлять спільний інтерес, та в об'єднанні зусиль щодо спонукання Конгресу і Президента прийняти політику в інтересах споживачів, включаючи відновлення Управління у справах споживачів в Білому домі.

Однією із найавторитетніших та найвпливовіших некомерційних організацій США, яка захищає права споживачів, є Споживча спілка Сполучених Штатів Америки (заснована у 1936 р., з 2016 р. – «Consumer Reports» чи «CR»). Її основна функція – сприяння функціонуванню справедливого, безпечного ринку для усіх споживачів і надання споживачам можливості захистити себе. Її статус – незалежна некомерційна організація, що працює пліч-о-пліч зі споживачами на предмет правди, прозорості та справедливості на ринку. Її діяльність базується на використанні серйозних досліджень, споживчих ідей, журналістиці та експертних знаннях у галузі політики [5].

У 1968 р. численні загальнонаціональні та місцеві громади об'єдналися у некомерційну організацію – Американську федерацію споживачів (CFA) зі штаб-квартирою у Вашингтоні. Її було створено для просування інтересів споживачів за допомогою досліджень, пропаганди та освіти. Сьогодні близько 300 із цих груп беруть участь у Міжнародній федерації і управляють нею через своїх представників в Раді директорів організації. Основні цілі CFA – це координація програм захисту споживачів щодо низької якості товарів, високих цін на продукти харчування, а також медичних препаратів, медичного обслуговування, електроенергії та палива [6].

Країни Європи. Громадські споживчі організації – вкрай важливий елемент у механізмі захисту прав споживачів у Європі. Вони мають національну та наднаціональну природу (наприклад, на рівні ЄС – це Консультативна група європейських споживачів).

Система захисту прав споживачів у ЄС та деяких інших європейських країнах, що не є членами ЄС, ґрунтується на трьох важливих елементах, серед яких й активна участь громадських організацій споживачів (до неї також включено такі елементи: 1) гармонізація стандартів щодо якості та безпечності як гарантія вільного руху товарів, послуг, капіталу на ринку ЄС; 2) дотримання встановлених вимог приватним і публічним секторами за принципом «менше контролю – більше відповідальності») [7].

На європейському континенті першою країною, у якій з'явилася організація із захисту прав споживачів, була Норвегія – це Рада споживачів Норвегії (1953 р.). У 1954 р. було створено Голландську раду споживачів.

У Німеччині поряд із державними органами та відомствами ключову роль у сфері захисту прав споживачів відіграють приватні організації (у тому числі з державним фінансуванням). Держава не лише передає частину своїх контрольних повноважень громадському сектору, але й забезпечує відповідне фінансування для виконання цих повноважень (наприклад, майже 2/3 витрат Ради споживачів Німеччини, яка об'єднує 30 організацій, покриваються за рахунок урядових субсидій). Але, незважаючи на велику частку державного фінансування, ці організації є незалежними та діють виключно відповідно до закону в інтересах споживачів.

Важливу роль у системі захисту прав споживачів у ФРН відіграють центри захисту прав споживачів (Verbraucherzentrale), що є громадськими організаціями, які надають консультаційні послуги споживачам та здійснюють представництво їх інтересів. Вони функціонують у кожній із 16 федеральних земель Німеччини і об'єднані у Федеральне об'єднання центрів захисту прав споживачів (Verbraucherzentrale Bundesverband), створене у 2000 р. Мета центрів – інформування споживачів щодо приватного споживання, надання консультацій, підтримки, а також правової допомоги [8].

У Німеччині не прийнято спеціального законодавства, яке б регулювало діяльність недержавних утворень у сфері захисту прав споживачів. Правовою основою їхньої діяльності є загальні положення, що діють і для громадських організацій в інших сферах – нормативно правові приписи, які містяться у § 21–79 Цивільного кодексу Німеччини, § 51–54 Положення про податки, Закон «Про інформування споживачів» (2007 р.) та ін. Поряд із державними органами та відомствами ключову роль у сфері захисту прав споживачів відіграють приватні організації (в тому числі з державним фінансуванням). Держава не лише передає частину своїх контрольних повноважень громадському сектору, але й забезпечує відповідне фінансування для виконання цих повноважень. Незважаючи на велику частку державного фінансування, ці організації є незалежними та діють виключно відповідно до закону в інтересах споживачів [9, с. 16].

Умовою реєстрації громадського об'єднання як союзу захисту споживачів, є відсутність у його статуті пунктів, що дозволяють йому отримувати прибуток від інформування і консультації, в тому

числі з питань захисту прав споживачів, громадян, інтереси яких він представляє. При цьому консультації у цій сфері не можуть бути тимчасовими [10].

Громадські об'єднання у Німеччині, зареєстровані Федеральним відомством юстиції як союзи захисту споживачів, наділені правом, відповідно до законів «Про боротьбу із недобросовісною конкуренцією» і «Про негаторні позови», подавати позови щодо захисту прав споживачів, якщо загальні умови укладання угоди або ділові практики позивача порушують «Загальний закон про рівноправність» (2006 р.).

Прикладом реалізації громадським об'єднанням повноважень представляти інтереси споживачів у суді є рішення Апеляційного суду Берліна від 01.02.2018 р. 2 U 66/17 про визнання антиконкурентним рішення поставальника енергії Enstroga AG у загальному інформаційному листі. У вищеназваному рішенні зазначалося, що проект листа про підвищенні тарифу був спеціально розроблений, щоб відвернути одержувачів від їх спеціального права на припинення і ввести їх в оману. Поставальник енергії Enstroga AG направив лист своїм клієнтам в березні 2016 р. за заголовком «Добре поінформований з ENSTROGA», який називався «Загальна інформація про бізнес і ціноутворення». При найближчому розгляді, однак, виявилось, що інформація про збільшення місячної базової ціни становить з 5,84 євро до 19,99 євро. Тільки в останньому розділі було посилення на спеціальне право припинення споживача в результаті підвищення ціни. Споживчий центр оцінив цю форму розкриття інформації про підвищення тарифів як непрозору і подав позов у районний суд Берліна. Він був задоволений рішенням від 30.06.2017, Az.16 O 483/16, посилаючись на те, що інформаційний лист клієнтам не відповідає чинному законодавству, згідно з яким споживачі повинні бути проінформовані про зміни в контракті та про результат припинення в прозорому і зрозумілому вигляді, щоб вони могли адаптуватися до оголошених змін і реалізувати свої права [11].

Система захисту прав споживачів у країнах Північної Європи є ефективною, доступною. Громадські організації – важлива складова цієї системи.

У Норвегії засновано Раду із захисту прав споживачів, яка надає споживачам необхідну допомогу (юридичну, посередницьку та ін.), лобіює інтереси споживачів в органах влади. З метою визначення якості товарів Рада також здійснює тестування різних товарів, про що публікуються звіти.

Серед некомерційних консультативних органів із захисту прав споживачів у Данії необхідно виділити: Forbruger Europa – консультативний орган,

що допомагає споживачам, які купують або вже придбали товар у країнах ЄС, а також у Норвегії та Ісландії; Klagerudenfor EU консультативний орган, що допомагає споживачам, які купують або вже придбали товар у країнах поза межами Євросоюзу, Норвегії та Ісландії.

У Швеції також існує багато організацій, які здійснюють безкоштовну допомогу та консультацію споживачів. Для надання допомоги споживачам при більшості комун (муніципалітетів) організовано Консультаційні центри з питань споживачів, у яких професійно (здебільшого це здійснюють юристи) консультують громадян з питань, пов'язаних з правами споживачів. У деяких комунах або районах міст допомогу з аналогічних питань надають в Інформаційних офісах цивільних прав (Medborgarkontor). Необхідно назвати й інші організації, наприклад, Споживче Банківське та фінансове бюро (Konsumenternas Bankoch finansbyrå), Споживче Бюро з питань страхування (Konsumenternas Försäkringsbyrå). Ці некомерційні організації дають споживачам важливу і незалежну об'єктивну інформацію [12].

Висновки. Понад 100 років потому у США було покладено початок масовому руху споживачів, який сьогодні об'єднує майже дві сотні громадських організацій більшої половини країн світу. Сьогодні цей рух має велике значення в економічній, суспільній та політичній сферах багатьох країн світу. Поступово до нього залучається й Україна. На жаль, в Україні ще не досягнуто належного для сучасної демократичної правової держави рівня партнерства між державою та громадянським суспільством у сфері захисту прав споживачів. Значним кроком, який здійснено в останні роки у цьому напрямку, є прийняття Закону України «Про громадські об'єднання» (2013 р.), який має допомогти громадським організаціям розкрити свій потенціал повною мірою. У 2017 р. в Україні затверджено Концепцію державної політики у сфері захисту прав споживачів на період до 2020 р. Для реалізації заходів, передбачених цим документом, залучаються багато суб'єктів, у тому числі громадські організації. З метою ефективного реалізації передбачених заходів доцільним є звернення до зарубіжного досвіду участі громадських організацій у створенні високого рівня захисту прав споживачів.

Розглянувши досвід роботи громадських організацій, які займаються захистом прав споживачів у розвинених країнах світу, можна констатувати, що переважно вони займаються інформаційно-просвітницькою діяльністю щодо огляду споживчого ринку та надають консультаційні поради споживачам у цій сфері.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Совещание по рассмотрению выполнения, посвященное человеческому измерению (Варшава, 11-22 сент. 2017 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.osce.org/ru/odhr/337866?download=true>
2. Гражданское общество и кризис в Украине. Тематический отчет ОБСЕ (11 февр. 2015 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.osce.org/ru/special-monitoring-mission-to-ukraine/217526?download=true>
3. Лащак В. В. Система захисту прав споживачів у провідних країнах світу / В. В. Лащак, Т. В. Лащак // Наукові записки Національного університету «Острозька академія. Серія «Економіка». – 2014. – Вип. 25. – С. 15–18.
4. National Consumers League [Национальная лига потребителей США]. Годовой отчет NCL. 2017 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.nclnet.org/annual_report
5. Consumer Reports [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.consumerreports.org/cro/about-us/what-we-do/index.htm>
6. Consumer Federation of America / Федерация споживачів Америки (CFA) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://consumerfed.org/about-cfa/>
7. Микуляк В. Від споживацтва до сталого розвитку: зміна парадигми в системі захисту прав споживачів у ЄС [Электронный ресурс] / В. Микуляк. – Режим доступа: http://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA008988
8. Захист прав споживачів у Німеччині [Электронный ресурс] / підготувала Р. Бойко. – Режим доступа: https://feao.org.ua/wp-content/uploads/2016/10/FEAO_text_consumer-rights-in-Germany_UKR.pdf
9. Байко Р. Захист прав споживачів у Німеччині [Электронный ресурс] / Р. Байко. – Режим доступа: https://feao.org.ua/wp-content/uploads/2016/10/FEAO_text_consumer-rights-in-Germany_UKR.pdf
10. Права и возможности участия общественных объединений в судебных процессах и разбирательствах по жалобам, связанным с защитой от дискриминации [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.institut-fuer-menschenrechte.de/index.php?id=986>
11. Verbraucherzentrale Berlin [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.verbraucherzentrale-berlin.de/presse-meldungen/presse-be/kammergericht-berlin-bestaetigt-einschaetzung-der-verbraucherzentrale-24855>
12. Права соотечественников. Юридический журнал. – 2016. – № 2.

Станкова Ірина Михалівна**ГРОМАДСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЯК ЕЛЕМЕНТ МЕХАНІЗМУ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ**

Охарактеризовано основні моделі організації захисту прав споживачів, які функціонують у різних країнах, в залежності від домінування в ній суб'єктів впливу: органів державної влади, органів місцевого самоврядування, громадських організацій. Зазначено, що рівень забезпечення споживчих прав в Україні не відповідає вимогам, які висувуються до України на шляху інтеграції до Європейського Союзу. Проаналізовано досвід зарубіжних країн (США, країн Європейського Союзу) щодо ролі громадських організацій у механізмі захисту прав споживачів. Сформульовано рекомендації щодо подальшого розвитку зазначеної діяльності в Україні з урахуванням позитивного багаторічного досвіду зарубіжних країн.

Ключові слова: захист прав споживачів, громадські організації, споживче право США, споживче право країн Європи.

Станкова Ірина Михайлівна**ОБЩЕСТВЕННЫЕ ОРГАНИЗАЦИИ КАК ЭЛЕМЕНТ МЕХАНИЗМА ЗАЩИТЫ ПРАВ ПОТРЕБИТЕЛЕЙ**

В статье охарактеризованы основные модели организации защиты прав потребителей, функционирующие в разных странах, в зависимости от преобладания в ней субъектов влияния: органов государственной власти, органов местного самоуправления, общественных организаций. Отмечено, что уровень обеспечения прав потребителей в Украине не отвечает требованиям, предъявляемым к Украине на пути интеграции в Европейский Союз. Проанализирован опыт зарубежных стран (США, стран Европейского Союза) о роли общественных организаций в механизме защиты прав потребителей. Сформулированы рекомендации по дальнейшему развитию указанной деятельности в Украине с учетом положительного многолетнего опыта зарубежных стран.

Ключевые слова: защита прав потребителей, общественные организации, потребительское право США, потребительское право стран Европы.

Stankova Iryna**PUBLIC ORGANIZATIONS AS ELEMENTS OF THE MECHANISM FOR PROTECTION OF THE RIGHTS OF CONSUMERS**

The main models of the organization of consumer rights protection are described depending on the dominance in the system of protection of the rights of consumers of such entities influence, as bodies of state power, bodies of local self-government and NGOs. It is noted that the level of consumer rights in Ukraine is not meets the requirements that are being put forward to Ukraine on the way of integration into the European Union. The experience of foreign countries (USA, European Union countries) regarding the role of public organizations in the mechanism of consumer rights protection is analyzed. The activities of the most numerous and influential non-governmental consumer protection organizations in the USA – the National Consumer League (NCL); Consumer Union of the United States of America (founded in 1936, from 2016 – Consumer Reports or CR); American Consumer Federation (CFA). In Europe,

